

KALMISTUKULTUURIST

Kalmistud on paigad, kuhu tihti tullakse puhkehetkil ja lutama, seisatama lähedaste omaste kalmude ette, mõtlema elu ja aegade üle. Korrashoitud kalmistu, kunstipärased hauamärgid, hoolitsetud teerajad pakuvad vaatajale esteetilist rahuldust. Inimene, kes esmakordselt võõrale kalmistule satub, otsustab kalmistu järgi ka ümbruskonna rahva üle. Puhatus ja kord, maitsekad hauamälestised annavad tunnistust kultuursest rahvast; lõhutud hauaplaadid ja nõgesesse mattunud kalmud räägivad kultuurivaenulikest inimestest.

Rajooni üks meeldivamaid kalmistuid asub Võsu lähedal Esku põlispuude all. Omanäolised, lihtsad, aga meeldivad on rannarahva väikesed kalmistud Pihlaspeal ja Vainupeal. Fuhas ja hoolitsetud on ka Rakke lähedane Ao kalmistu. Kuid siin (nagu enamikul teistelgi meie rajooni kalmistudel) mõjub häirivalt inetute silikaatkividest piirderibade rohkus. Väga vähe kasutatakse kalmude kaunistamiseks looduslikku kivi — paasi ja põllukivi. Ometi on loodusliku kiviga, eriti paega tehtud paljudel Tallinna ja Lääne-Eesti kalmistudel mõjuvaid hauakaukustusi. Taiseks liialduks meie kalmistutel on sobimatu liilide kirevus. Kalmistupäevade eel istutatakse tavaliselt kalmudele suurel hulgal ükskõik missuguseid ettejuhuvaid liili, arvestamata, kas need sobivad nauale või mitte. Väge harva kohtab meie

kalmistutel ideaalselt hoolitatud mure, samal ajal püütakse kõikvõimalikke paiku kalmistuli üle liivatada. Haudade eest hoolitsemisel esineb juhuslikkust. Harilikult tunatakse haudade pärast muret ainult kalmistupäevade eel.

Väikesel Uudeküla kalmistul on ikka veel korraliku hauaplaadita proletarise kirjaniku Otto Müntheri haud. Ei ole kedagi, kes laeks hauakivisse raiuda kirjaniku viimse soovi — kaks odrapead.

Viru-Jaaguvi kalmistule on maetud Vene meresõitja Ferdinand Wrangeli. Teadlased-geograafid võtavad ette pika teekonna Moskvast ja Leningradist, et külastada maadeavastaja viimset puhkepaika, kuid mele ei suuda polaaruurija kalmu huligaanide eest teistisi kaitsta, kui peame marmortahvli kalmistuvahi kuuri peitma. Rohkem hoolt väariks ka samal kalmistul kunstnike Kristjan ja Paul Raua vanemate hauaplats.

Simunas on kultuurivaenlased oma pimedate viha maha tagunud hauaplaadi kildudesse, mille all puhkab Wilhelm Normann, mees, kes asutas juba möödunud sajandi kolmekümnendal aastal Simunasse kihelkonnakooli, sega- ja meeskoori ning kes kirjutas Simunas üle kolmekümne raamatu, nende hulgas mitu kooliõpikut. Kiriku ukse ees on Normanni õpilase, kavaaegse Iila koolmeistri, viljaka rahvaluulekoguja ja raamatu te autori Hans Krickmanni haud. Temagi vaskset risti-

plaati on alles hiljuti kellelegi tarvis läinud. Samale kalmistule on maetud Eesti kirjameeste Seltsi liige Hugo Richard Pauker, kes kogus geograafilisi ja statistilisi andmeid Simuna kihelkonnast ning avaldas neid 1837. aastal «Inlandis». Kirikust lõuna pool on Nõmme mõisas elanud maalikunstniku Konstantin Kugelgeni väkese tütre haud. Massiivse hauaplaadi all puhkab Carl Timoleon Neff, Peterburi Kunstide Akadeemia professor, Ermijaazi konservaat, kellel on mulde ka palju eestiainelisi maale ja kelle loomingut säilitatakse meie maa suuremates kunstikogudes. Ka nende haudade eest hoolitsetakse minimaalselt — ainult heinaajal kätakse viikatiga üle.

Väike-Maarja oli möödunud sajandi lõpul ja käesoleva sajandi algul Põhja-Eesti üks arenenumaid maakeskusi. Paljud nimekad kultuuritegelased või nende omaksed puhkavad Väike-Maarja kalmistute mullas. Vanale kalmistule on maetud luuletajad Jakob Tamm ja Peeter Jakobson, kaasaegne Assamalla kooliõpetaja ja -kirjanik Johan Elken, Eduard Viidelell Päero, Kersti Meritasa: öde ja ema, arhitekt Alar Kotli vanemad. Uuel kalmistul on Stutthofi vangilaagris hukkunud Evald Tammlaane vanemate ja venna matusepaik. Kiriku ümber on kivimüüriaga piiratud kõige va-

nem Väike-Maarja kalmistu. 1910. aastal kirjutas Jaan Jung oma raamatus «Muinasajateadus eestlaste maalt III» Väike-Maarja kohta: «Kiriku ümber on ilus, kõrge kivi-müürist aed, ilusate rauast väravate ja ustega. Ruum kiriku ümber on väga puhtaste haritud ja kruusatud jalgteedega läbi aetud.»

Tänapäeval on Väike-Maarja vanim kalmistu üks kurvema saatusega maakalmistuid Eestis. Korduvalt on ta langenud joodikute, hullaanide ja hauarüüstajate ohvriks. Idapoolsel kalmistuosal on armutult puruks pekstud kõik kunstiväärtuslikud hauamälestised. Juba kümme aastat tagasi tegid tropsõbrad endale III Armeekorpusse komandöri kindral Heinrich Dehni marmorsambast sakuskalaua. Täna seni on säilinud selle vene relvakandja, Mihhail Lermontovi õpingute ja teenistusaaslaste hauasambast ainult massiivne alus. Kalmistu edelanurgas võis veel paar aastat tagasi tervena leida esimese Vene ümbermaailmasõitja Adam Johann Krusensterni poja, viitseadmiraal Pauli Theodori ja tema poja Pauli nausplzate. Olgu märgitud, et mõlemad jätkasid isa ja vana isa elutööd, olles silmapaistvad meresõitjad ja Arktika uurijad. Praegu on mõlema vene meresõitja hauaplaadi* puruks taotud.

Kaigi Väike-Maarjas on

korraldatud paar kohtuprotsessi hauarüüstajate üle, pole olukord kalmistuil karvavõrdki paranenud. Miks pole lastud süüdlastel lõhutud hauasambaid korda teha? Kes garanteerib, et järgmisena ei lange jõhkardite meelelahutuse ohvriks veel säilinud hauamälestised? On ju osaliselt terved veel Georg Luurichi vanemate, näitleja Aleksander Trilljärve omaste, Liivimaa tsviikubernerri Esseni haud ning kaks rõngasristi XVII ja XVIII sajandist.

Kõik meie vanemad kirikud Simunas, Väike-Maarjas, Haljalas, Kadriinas, Viru-Jaaguvis, Viru-Nigulas kuuluvad koos kirikuadadega riikliku kaitse alla. Tuleks mõelda nende tegeliku kaitse tõhustamisele, et kaoksid juhused, kus üksikute huligaanide teod heidavad varju kogu ümbruskonnale. Üldhariduslikel koolidel, kodulooringidel ja üksikuil kodu-uurijail oleks tänuväärne ülesanne välja selgitada nimekate isikute kalmud ja nende eest pidevalt hoolt kanda. Senisest enam tuleks ajakirjanduses avaldada kalmistukultuuri-alaseid materjale, pida da elanikele selleteemalisi loenguid. Küllap siis saavad meie kalmistutest tõelised puhkepaigad neile, kes mulla all, ja meile, kes me veel elame.

H. JOONUKS,
rajooni kodu-uurimis-
toimkonna esimees